

EL CATALÀ OCCIDENTAL

TRETS GENERALS

FONÈTICA

1. Distinció entre *ale* i *olu* àtones (mapes 2 i 3): *taulada* i *pontet* es pronuncien diferent de *teulada* i *puntet*.
2. Les *ɛ* tancades del llatí vulgar es pronuncien tancades; *net*, *fred*, *ceba*, *pera*, *cabells* (mapa 4).
3. La *xeix* inicial o postconsonàntica es realitza africada: *xarxa* [tʃáɾtʃa].
4. [j] intervocàlica o final es realitza precedida de [j], d'acord amb la grafia (mapa 5): *coix* [kójʃ].

MORFOSINTAXI

5. Restitució de la *-n-* etimològica en el plural d'alguns noms acabats en *-e*: *hòmens*, *màrgens*, *vèrgens*, *tèrmens*, etc.
6. Ús de les formes plenes dels pronoms febles: *mé*, *te*, *se*, etc. Ex.: *La meua xiqueta me diu que ne vol* (mapa 6).
7. Desinència [o], [e] en la 1a pers. sing. del present d'ind.: *canto* (nord-occidental), *cante* (valencià) (mapa 7).
8. Desinències del present de subj. en *-e / -a* (1a sing.), *-es / -a* (2a sing.), *-e / -a* (3a sing.) i *-en* (3a pl.): *cante*, *perda*; *cantes*, *perdes*, etc.
9. Verbs incoatius amb [i] (formes dels presents i de l'imperatiu): *servix*, *servisca*, etc. (mapa 8)

LÈXIC I SEMÀNTICA

10. Lèxic específic: *melic* (mapa 9), *espill*, *arena*, etc.

PRINCIPALS VARIETATS DIALECTALS

NORD-OCCIDENTAL O LLEIDATÀ

SUD-OCCIDENTAL O VALENCIÀ

	NORD-OCCIDENTAL O LLEIDATÀ	SUD-OCCIDENTAL O VALENCIÀ
FONÈTICA	• Sistema vocàlic tònic amb 7 sons i àton amb 5. En moltes zones (mapa 2) l'àton, però, s'incrementa amb [ɛ] final: <i>càre</i>, (cara). • Tendència a articular [a] les <i>e</i> inicials travades: <i>anciam</i> (<i>enciam</i>), <i>entendre</i> (<i>entendre</i>). • Tancament de les <i>e</i> en [i] per influència d'una consonant palatal: <i>ginoll</i> (<i>genoll</i>), <i>minjar</i> (<i>menjar</i>), <i>senyor</i> (<i>senyor</i>). • Palatalització del grup <i>vocal+in</i>: <i>fenyà</i> (<i>feina</i>), <i>cunya</i> (<i>cuina</i>).	• Sistema vocàlic tònic amb 7 sons (amb [ɛ] i [ɔ] més oberts que en altres dialectes) i àton amb 5: [i], [e], [a], [o], [u]. • Articulació làbio-dental de [v]: <i>visita</i>; excepte en el subdialecte apitxat, parlat en la zona central (on, a més, s'ensordeixen les fricatives i africades sonores: «<i>coissa</i>», <i>cosa</i>; «<i>biatxe</i>», <i>viatge</i>; «<i>dotse</i>», <i>dotze</i>) (mapa 10). • Pronunciació dels sons oclusius finals de <i>camp</i>, <i>salt</i>, <i>difunt</i>... (mapa 11) • Pronúncia de la <i>-r</i> final: <i>cantar</i> (mapa 12). • Caiguda freqüent de la <i>-d-</i> intervocàlica (<i>llauraor</i>, <i>mocaor</i>, <i>vesprà</i>), sobretot en el subdialecte meridional.
MORFOSINTAXI	• Desinència [o] en la 1a pers. sing. del present d'indicatiu: <i>canto</i> (mapa 7). • Desinència [e] en la 3a pers. del sing. d'alguns temps: <i>cante</i>, <i>patie</i>, <i>cantarie</i> (<i>canta</i>, <i>patia</i>, <i>cantaria</i>). • Caiguda de la <i>-v-</i> i de la <i>-i-</i> en la desinència de l'imperfet d'indicatiu: <i>cantae</i>, <i>fee</i> (<i>cantava</i>, <i>feia</i>). • Pervivència de l'article definit masculí: <i>lo / los</i> (mapa 13).	• Desinència [e] en la 1a pers. sing. del present d'indicatiu dels verbs de la 1a conjugació: <i>cante</i> (consulta la pàg. 380). • Triple gradació dèctica en els determinants i pronoms demostratius (<i>este / eixe / aquell</i>; <i>açò / això / allò</i>) i en els adverbis (<i>act / aquí</i>, <i>ahí / allí</i>). • Ús, més viu que en altres dialectes, dels possessius femenins tòpics <i>meua</i>, <i>teua</i>, <i>seua</i> i dels possessius àtons <i>mon</i>, <i>ton</i>, <i>son</i>... • Combinació de pronoms febles de CI+CD, sempre en aquest ordre: <i>li'l</i>, <i>li la</i>, <i>li'ls</i>, <i>li les</i>. A més, el CI <i>li</i> no pren mai la forma <i>hi</i>.
LÈXIC I SEMÀNTICA	• Mots característics: <i>atsansar</i>, <i>amollar</i>, <i>corder</i>, <i>escatxigar</i> ('esquitxar'), <i>padri</i> ('avi'), <i>sangardilla</i> ('sargantana'), <i>silló</i> o <i>selló</i> ('càntir'), <i>xiquet</i>, etc.	• Ús molt freqüent de diminutius: <i>miqueta</i>, <i>nuet</i>, etc. • Mots característics <i>agranar</i>, <i>atzucac</i>, <i>banyar</i> ('mullar'), <i>calces</i> ('mitges'), <i>colp</i>, <i>corder</i>, <i>calbot</i>, <i>creïlla</i>, <i>meló d'Alger</i>, <i>eixir</i>, <i>gitar-se</i>, <i>llevar</i>, <i>llavar</i>, <i>rentar</i> ('esbandir la roba'), <i>escurar</i> (esc. els plats), <i>volta</i> ('vegada'), <i>xic</i>.

EL CATALÀ ORIENTAL

TRETS GENERALS

FONÈTICA

- Neutralització *a / e, o / u* àtones (mapes 2 i 3): *taulada* i *pontet* es pronuncien igual que *teulada* i *punter*.
- Les E tancades del llatí vulgar han evolucionat cap a [ɛ] (a través d'un estadi intermedi de vocal neutra tònica, viu encara en el balear): *net, fred, ceba, pera, cabells* (mapa 4).
- La *x* inicial o postconsonàntica es realitza fricativa: *xarxa* [ʃáɾʃə].
- [j] intervocàlica o final s'articula no precedida de [j] (mapa 5): *coix* [kóʃ].

MORFOSINTAXI

- Pèrdua d'una *-n*-etimològica en alguns plurals: *homes, marges, verges, termes*, etc.
- Ús força generalitzat de les formes reforçades dels pronoms febles: *em, et, es*, etc. Ex.: *Em diu que en vol* (mapa 6).
- Desinència [u], [i] o [ə] en la 1a pers. sing. del present d'ind.: *cantu* (central), *canti* (rossellonès), *cant* (balear, alguerès) (mapa 7).
- Desinències del present de subj. en *-i* (1a sing.), *-is* (2a sing.), *-i* (3a sing.) i *-in* (3a pl.): *canti, perdi; cantis, perdis*, etc.
- Verbs incoatius amb [c] (formes dels presents i de l'imperatiu): *serveix, servesqui*, etc. (mapa 8).

LÈXIC I SEMÀNTICA

- Lèxic específic: *llombrígol* (mapa 9), *mirall, sorra*, etc.

PRINCIPALS VARIETATS DIALECTALS*

SEPTENTRIONAL O ROSSELLONÈS	CENTRAL	INSULAR O BALEAR
Sistema vocàlic tònic amb 5 sons (<i>e, o</i> amb so intermedi entre obert i tancat) i àton amb 3, com en català central. Tancament de la <i>o</i> tancada en [u]: <i>El gos rus de la torre del Canigó</i> (<i>El gos ros de la torre del Canigó</i>). Caiguda de la vocal neutra en mots esdrúixols acabats en <i>-ia</i>: <i>gabi</i> (<i>gàbia</i>), <i>famili</i> (<i>família</i>), ja que aquest dialecte rebutja les paraules esdrúixoles. Pas de la vocal neutra a [i] per assimilació a una altra [i] o consonant palatal subsegüent: <i>pitit</i> (<i>petit</i>), <i>llegir</i> (<i>llegir</i>), <i>ginoll</i> (<i>genoll</i>), <i>dixar</i> (<i>deixar</i>).	Sistema vocàlic tònic amb 7 vocals i àton amb 3: [i], [ə], [u]. En certes zones (Osona, Berguedà, etc.) es produeix iodització (ieisme en l'evolució de només certs grups llatins, que en castellà donen normalment <i>j</i>): <i>Té una paia llarga a l'uí; Ella trebaia taiant cabeis</i>. Fora d'aquests grups, es distingeix [j] de [ʎ]. En part del subdialecte tarragoní (en indrets del Baix Penedès, de la Conca de Barberà i, sobretot, del Camp de Tarragona), es realitza generalment [v] làbio-dental: <i>Vi bo de Valls ben barat es ven</i>. (mapa 10). Emmudiment dels sons oclusius finals en els grups <i>-mp, -nt, -lt</i>, etc.: <i>cam(p)</i>, <i>sal(t)</i>, <i>difun(t)</i> (mapa 11).	Sistema vocàlic tònic de 8 sons (amb la vocal neutra tònica: <i>cabell, pera</i>). L'àton en té 3 a Menorca i a les Pititüses (com en el central o en el rossellonès: [i], [ə], [u]), però 4 a l'illa de Mallorca (on predomina la no neutralització de la <i>o</i> àtona, que es pronuncia [o]) (mapa 3). Caiguda de la vocal neutra en mots esdrúixols acabats en <i>-ia</i>: <i>gabi</i> (<i>gàbia</i>), <i>famili</i> (<i>família</i>), com en rossellonès. Iodització (ieisme) generalitzat: <i>cabeis, paia, fua</i> (mapa 4). En alguns llocs, la <i>-i</i> intervocàlica cau: <i>paia, fua</i>. Articulació làbio-dental de [v]: <i>visita</i> (mapa 10). Pronunciació dels sons oclusius finals de: <i>difunt, camp, salt...</i> (mapa 11). Assimilacions freqüents: <i>espat-la</i> (<i>espailla</i>), <i>pop pa</i> (<i>poc pa</i>).
Plurals dels mots aguts sense <i>-n</i>: <i>mas</i> (<i>mans</i>), <i>pas</i> (<i>pans</i>), <i>germàs</i> (<i>germans</i>). Desinència [i] en la 1a pers. sing. del pres. d'indicatiu que, per analogia, es transmet al pretèrit imperfet i al condicional: <i>canti</i> (<i>canto</i>), <i>cantavi</i> (<i>cantava</i>), <i>canavií</i> (<i>cantaria</i>). Manteniment del possessiu <i>llur</i>, dels indefinits arcaics <i>qualque, qualcú, quelcom</i> i de la conjunció <i>mes</i> (<i>però</i>). Ús de <i>pas</i> com a adverb de negació (en comptes de <i>no</i>): <i>Vindrà pas</i> (<i>No vindrà</i>). Ús diferenciat del verb <i>sere</i> (<i>ésser</i>). S'usa, per exemple, com a auxiliar de verbs intransitius de moviment: <i>Sem pas anat a Perpinyà</i>.	Desinències de subjuntiu en <i>-i</i>: <i>canti, cansessis</i>. Desinència [u] en la 1a pers. sing. del present d'indicatiu: <i>cantu</i> (<i>canto</i>). En els parlars gironins pot rebre un reforçament oclusiu: <i>jo càntuc, càntut</i> (mapa 7). Ús del numeral <i>dugues</i> (<i>dues</i>). Article derivat de <i>ILLU, ILLA > el, la</i>. Tanmateix, en el subdialecte salat (parlat en poblacions de la Costa Brava com Cadaqués o Blanes), es conserva l'article salat, derivat de <i>IPSU, IPSA > es, sa</i>. Aquest article va tenir una gran difusió durant l'edat mitjana, cosa de què donen testimoni topònims com <i>Sant Joan Despl, Sant Climent Sescibes</i>, etc. Al segle XIII va ser transferit a les Illes Balears, repoblades sobretot per gent de l'Empordà.	Desinència [ə] en la 1a pers. del present d'indicatiu: <i>cant, obr</i>. (Altres peculiaritats en la morfologia verbal, en la pàg. 380, on figuren les formes diferencials respecte al dialecte central). Article salat: <i>es, sa, et, ses: s'at-lota</i>. Ús regular de l'article personal: <i>en Biel; na Margalida</i>. En mallorquí, combinació de pronoms segons l'ordre CD+CI: <i>el te don</i> ('te'l dono'), <i>la vos explicaré</i> ('us l'explicaré').
Mots característics: <i>ca, cercar, morro</i> ('llavi'), <i>oir, espisar</i> ('mirar'), <i>sàller</i> o <i>eixir, oliu</i> ('olivera'), <i>pallago</i> ('noi'), <i>mainatge</i> ('xicalla').	Mots característics: <i>noi, nano, blat de moro, mirall, sorra, xai, llombrígol, escombra, cotó fluix</i> ('cotó en pèl'), <i>esperit</i> o <i>esperit de vi</i> ('alcohol etílic'), <i>micaco</i> ('nespler o nesprer'), <i>xai</i>.	Mots característics: <i>al-lot, ca, cercar, morro</i> ('llavi'), <i>calces</i> ('mitges'), <i>calçons</i> ('pantalons'), <i>capell, colgar-se</i> ('allitar-se'), <i>ver</i> ('veritat'), <i>forqueta</i> ('forquilla'), <i>berenar</i> ('esmorzar'), <i>trempar</i> ('amanir' - consulta ex. 1.10).

* Trobaràs les característiques de l'alguerès en la pàg. 191.